

2. Закон України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" № 2464-VI від 08.07.2010 р.

3. Шаповалова Л. Професіоналізація як один із напрямів розвитку сучасної вищої освіти у Франції / Л. Шаповалова. – К. : Вид-во "Вища шк." – 2010. – № 1. – С. 59-70.

4. Шаульська Л. Умови розвитку трудового потенціалу / Л. Шаульська // Економіст. – 2005. – № 7. – С. 58-62.

Заярная Н.Н., Краевский С.Б. Использование трудового потенциала студентов как один из путей повышения профессионального уровня молодых специалистов

Рассмотрены и обоснованы необходимость и методы повышения уровня профессиональной подготовки студентов через приобщение их трудового потенциала к трудовой деятельности, поскольку стратегическое развитие каждого предприятия и государства в целом в значительной степени зависит от профессиональной подготовки молодых специалистов.

Ключевые слова: трудовой потенциал, профессиональная трудовая деятельность, принудительная и добровольная стажировка.

Zayarna N.M., Krayevsky S.B. The Use of Labour Potential of Students as a means of Increasing in the Professional level of Young Specialists

The article deals with the investigation and argumentations of the necessity and methods in increasing the professional training level of students by means of it's attraction to the vocational labour activity. The strategic development of every single enterprise and state largely depends on the professional training of young specialists.

Keywords: labour potential, vocational labour activity, forced and voluntary probation.

УДК 336.14

Доц. М.В. Корягін, канд. екон. наук – Львівська КА

ЕВОЛЮЦІЯ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН У ЧАСИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ, ГЕТЬМАНЩИНИ ТА ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ

Виокремлено етапи розвитку фінансової системи України. Проаналізовано схему організації бюджетних відносин за часи Київської Русі, Гетьманщини та Запорозької Січі. Визначено передумови ліквідації української державності та втрати бюджетними відносинами національного колориту.

Ключові слова: бюджет, бюджетні відносини, доходи та видатки бюджету, фінансова система, Київська Русь, Гетьманщина, Запорозька Січ.

Постановка проблеми. В організаційному аспекті бюджет, як головний фінансовий план держави, що затверджується в законодавчому порядку, має тривалу історію зародження та розвитку. Бюджетна система України має глибоке коріння, її становлення відбувалося ще в часи Київської Русі, Гетьманщини, Запорозької Січі, що створило передумови формування сучасних методів фінансового розподілу. Тому без всебічного вивчення бюджетної історії вітчизняної економіки неможливо обґрунтувати шляхи вирішення складних фінансових проблем сучасності.

Питання бюджету і бюджетної системи загалом надзвичайно складні та багатогранні. Над їх вирішенням працюють такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Ю. Пасічник, М. Кульчицький, В. Андрущенко, В. Федосов, О. Кириленко, О. Василик, С. Юрій та інші. Однак історичні аспекти цієї проблеми залишаються недостатньо висвітленими та потребують нашого дослідження.

Методика досліджень. Метою роботи є дослідження бюджетних відносин у часи Київської Русі, Гетьманщини та Запорозької Січі.

Результати дослідження. У найпримітивнішій формі державні фінанси функціонували ще в часи Київської Русі. Основною формою утворення державних доходів у цей період були податкові методи одержавлення частини виробленої продукції у натуральних вимірах. Данину сплачували худобою, зерном, хутром, шкірою, медом та грішми. Збирав данину сам князь зі своєю дружиною. Значну частку в структурі державних доходів того часу становили митні платежі: мито за перетин митного кордону, торгове мито у містах, грошові кари, встановлені судовими органами за різні провини громадян. Поширеним явищем у Київській державі було встановлення натуральних повинностей на користь держави: будівництво мостів, доріг, гребель тощо.

Поступово вдосконалювалися прийоми та методи збирання натуральних і грошових податків, елементи контролю за дотриманням державних повинностей. Виконання перелічених функцій покладалося на спеціальних княжих агентів – митників, мостників, городників, вирників, металників, які за своїм правовим статусом були першими в історії української державності податковими адміністраторами. Отримані доходи акумулювалися, за розпорядженням князів, у державній скарбниці й використовувалися на задоволення як особистих потреб князя та його сім'ї, так і на загальнодержавні потреби [1, с. 61-70].

Феодална роздробленість Київської Русі, міжусобиці істотно обмежили її могутній фінансово-економічний потенціал, чим скористалися Велике Литовське князівство, Річ Посполита, а пізніше й Російська імперія, у політичну залежність від яких потрапили староруські предки сучасної української нації. На колонізованих українських землях фінансова система набувала ознак, властивих державам-поневолювачам. Упродовж XVI-XVIII ст. Відбулося багато змін у фінансово-бюджетній сфері. У XVI ст. у Польському королівстві вводиться майновий податок, що утримується з міських мешканців; розвивається система опосередкованого оподаткування у вигляді специфічних акцизів на алкогольні напої; формується державний скарб, головним джерелом надходжень до якого стає постійний податок – кварта, тобто четверта частина від мита і доходів з королівських маєтків. Кошти від надходжень цього податку спрямовувалися на утримання найманого війська. На територіях, підвладних Литовському князівству, з 1577 р. запроваджувалося оподаткування дворів. Сприятливе економіко-географічне розташування українських земель на перетині багатьох торговельних шляхів сприяло збільшенню фінансової ролі митних доходів. З товарів, які ввозилися, сплачувався митний збір – індукта, а з тих, що вивозилися – евекта [1, с. 87-99; 2, с. 51-52].

Новий етап розвитку фінансової системи України пов'язується із гетьманською добою, коли запорозьке козацтво набуло самостійної державності, налагодило дипломатичні відносини з низкою європейських країн. У багатьох правничих документах того часу широкого застосування набули поняття "скарб", "публічні прибутки", "податки", "мити" тощо. Економічний зміст, який вкладався у ці категорії, а також механізм їхнього практичного використання, за свідченнями науковців, які досліджували фіскальний і скарбний козацької України, дають підстави дійти висновку щодо достатньо високого рівня розвитку фінансових інститутів Січі, формування яких відбувалося відповідно до загальносвітових тенденцій.

Схема організації фінансових відносин виглядала так: була спільна військова скарбниця, до якої надходили податкові платежі від рибних промислів, ско-

тарства, землеробства, полювання, митні збори, специфічні акцизи, неподаткові надходження. Видатки передбачалися на військове спорядження, будівництво укріплень, монастирів, утримання закладів для престарілих козаків, дипломатичних місій та інші цілі.

Провідне місце в структурі державних доходів того часу посідали прямі податки – подимне, військовий оклад, господарська десятина, медове, які сплачували переважно міщани та селяни. Козаки майже не сплачували податків. Оподаткування по суті замінювалося військовою службою. Цікаво, що на Січі заохочували бездомне й безшлюбне існування: одружені козаки сплачували більші податки, ніж холостяки і, як наслідок, – одружені запорожці були значно біднішими, ніж січові [3, с. 101].

Поряд з прямими формами оподаткування широкого застосування набули кошові домени і регалії, що передбачали поширення фіску на промислову експлуатацію рибальських і мисливських угідь, землі зимівників хуторів тощо. На початкових етапах становлення козащини важливими джерелами фінансового забезпечення поточних потреб військово-господарського характеру були воєнні трофеї, а також допомога з боку Польщі, а після 1648 р. Гетьманщини та Росії.

Основними джерелами наповнення військового скарбу Запорізької Січі стали [3, с. 101-102]: мито за перевезення товарів запорозькими землями; торгове – податок із крамарів на січовому ринку; куфовий збір із кожної привозної бочки (куфи) спиртних напоїв; податки з шинків; мостове – плата за перевози на річках; орендна плата за крамниці та човни, які належали куреням; інші доходи.

Найбільшій могутності гетьманська влада досягла за часів Б. Хмельницького. Державні фінанси та скарб Січі належали безпосередньо гетьману. Завдяки обачливій та ощадливій фінансовій політиці Б. Хмельницький зумів зосередити у державному бюджеті значні суми коштів, достатні для ведення військових компаній та активної військової політики.

Епоха правління І. Мазепи (1687-1709) відзначалася низкою реформ соціального характеру, спрямованими на покращення життєвого рівня простих селян і міщан шляхом зменшення податкового тиску. Згідно з універсалом 1691 р., селянам давали змогу виробляти для власних потреб горілку, не сплачуючи при цьому податки; землевласникам забороняли накладати на селян великі побори й повинності. Січовий скарб ґрунтувався на оподаткуванні промислів і торгових обігів. Він був своєрідним сховищем не лише грошей, а й різних цінностей. За рахунок коштів з державної скарбниці фінансували утримання козацької адміністрації, найманого війська, закуповували озброєння [3, с. 105]. Поразка у Полтавській битві (1709 р.) істотно підірвала фінансовий суверенітет козащини.

Наступник І. Мазепи, правобережний гетьман П. Орлик (1710-1742 рр. правління), у 1710 р. проголосив "Пакти й конституцію прав і вольностей Запорізького війська". Конституція П. Орлика не набрала чинності, однак значно вплинула на розвиток державних фінансів, визначила пріоритети та напрями подальшого розвитку фіскально-бюджетних відносин. Зокрема: передбачали відокремлення державного скарбу від особисто гетьманського; державний скарб передавали в управління генерального скарбника; на утримання гетьмана та його родини призначали окремі землі; скасовували повинності та податки на річну плату компанійцям і сердюкам. Загалом у конституції П. Орлика набули чіткого ви-

дображення шість напрямів реалізації бюджетної політики з відповідним механізмом їх вирішення, зокрема:

1. Чітка і зрозуміла структура управління бюджетними коштами, яка передбачала посаду генерального підскарбія та двох полкових, яких обирали на зборах за погодженням із гетьманом і полковниками. В їхньому віданні були всі доходи і видатки.
2. Компетентність, порядність і добровільна згода на виконання роботи підскарбіїв.
3. Боротьба з корупцією при організації функціонування урядового апарату.
4. Розмежування доходів урядовців та військового скарбу.
5. Чіткі ставки податкового збирання, контроль за ухиленням від сплати зборів, підзвітність за використані кошти. Ставки оподаткування доводилися універсалами гетьмана, збори на місцях контролювали полкові, звітували підскарбії.
6. Турбота про малозабезпечених та страждених людей. З цією метою передбачалося побудувати в Терехтемирові шпиталь для старих, зубожілих і покалічених ранами козаків, постійно турбуватись про нужденних, вдів і сиріт [1, с. 133].

Таким чином, конституція П. Орлика в теоретичному плані продемонструвала високий рівень суспільної свідомості українського народу, його прагнення справедливо вирішувати основні питання державного устрою у вільній державі.

Вперше реформування державного скарбу і відокремлення коштів гетьмана провела козацька демократія за часів правління І. Брюховецького. Згодом такий принцип реорганізації державних фінансів Запорозької Січі було закріплено Конституцією 1710 р. і далі розвинули лівобережні гетьмани Д. Апостол (1727-1732) і К. Розумовський (1750-1765), які здійснили неоцінений внесок у справу реорганізації скарбового діловодства. Основним фондом державного скарбу того часу були так звані рангові маєтності, дані королівщини, надходження від яких спрямовувалось на утримання державних установ, урядовців, забезпечення заслужених осіб. Постійними державними доходами залишалися податки [1, с. 55].

Склад дохідної й видаткової частин скарбу Запорозької Січі зразка XVIII ст. окреслено в табл.

Існування гетьманської держави охоплює період з 1648 р. до кінця XVIII ст. Ліквідація основ державності розпочалася з 1764 р., коли гетьман К. Розумовський погодився на димісію й було запроваджено правління Малоросійської колегії, у 1770 р. бюджетні надходження з України стали складовою загальнодержавних надходжень Російської імперії; у 1781 р. було утворено три губернії – Київську, Чернігівську, Новгород-Сіверську, де було запроваджено на зразок російських і діяли за російськими законами адміністрація та суд; у 1783 р. впроваджено російську податкову систему; у 1786 р. на території колишньої Гетьманщини сформувалася Малоросійська імперія. Крім того, внаслідок першого (1772 р.) та третього (1775 р.) поділів Польщі більша частина Правобережної України – Галичина, Буковина, Волинь – увійшли до складу Австрійської, а пізніше – до Австро-Угорської імперії. Таким чином, бюджетні відносини втратили національний колорит і набули рис країн-метрополій.

Табл. Доходи та видатки скарбу Запорозької Січі у XVIII ст. [1]

Доходи	Видатки
1. Зовнішні джерела: 1.1. Військова здобич; 1.2. "Жалование царское", платня гетьманська; 1.3. Задоволення претензій іншими державами; 1.4. Продукти від царського уряду; 1.5. Доходи від зовнішньої торгівлі.	1. Зовнішні напрями: 1.1. Утримання російських полків під час військових дій з Туреччиною; 1.2. Дари царям та російським чиновникам; 1.3. Спорядження Запорізького війська на військові операції за межами Січі; 1.4. Задоволення претензій від інших держав.
2. Внутрішні джерела: 2.1. Кошові регалії та домени; 2.2. Мито; 2.3. Внутрішні податки; 2.4. Орендна плата; 2.5. Конфісковане майно; 2.6. Викуп за полонених; 2.7. Судові штрафи; 2.8. Кредитні операції.	2. Внутрішні напрями: 2.1. Утримання церковних установ; 2.2. Утримання урядовців Коша; 2.3. Поточне утримання господарства Коша; 2.4. Допомога збіднілим козакам та іншим членам Війська Запорізького; 2.5. Видача кредитів; 2.6. Резерв.

Висновки. Багатовікова історія бюджетної системи України сягає своїми коренями до часів Київської держави. Державні фінанси того часу функціонували у найпримітивнішій формі. Основним джерелом утворення державних доходів були податкові методи одержавлення частини виробленої продукції у натуральних вимірах. Новий етап розвитку фінансової системи України пов'язується із гетьманською добою, коли запорозьке козацтво набуло самостійної державності, налагодило дипломатичні відносини з низкою європейських країн. Починаючи з 1764 р., коли гетьман К. Розумовський погодився на димісію й було запроваджено правління Малоросійської колегії, відбулася ліквідація української державності, бюджетні відносини втратили національний колорит і набули рис країн-метрополій.

Література

1. **Пасічник Ю.В.** Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посібн. / Ю.В. Пасічник. – К. : Вид-во "Знання-Прес", 2002. – 495 с.
2. **Кульчицький М.** Роль міжбюджетних відносин у стимулюванні розвитку регіонів України / М. Кульчицький // Фінанси України. – 2000. – № 3. – С. 87-92.
3. **Андрущенко В.Л.** Запорозька Січ як український феномен / В.Л. Андрущенко, В.М. Федосов. – К. : Вид-во "Заповіт", 1995. – 173 с.
4. **Кириленко О.П.** Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О.П. Кириленко. – К. : Вид-во НІОС, 2000. – 384 с.
5. **Василик О.Д.** Державні фінанси України : підручник / О.Д. Василик. – К. : Вид-во НІРС. – 2000. – 416 с.
6. **Юрій С.І.** Бюджетна система України : навч. посібн. / С.І. Юрій, Й.М. Бескид. – К. : Вид-во НІОС. – 2000. – 400 с.

Корягин М.В. Эволюция бюджетных отношений во времена Киевской Руси, Гетманщины и Запорожской Сечи

Выделены этапы развития финансовой системы Украины. Проанализирована схема организации бюджетных отношений во времена Киевской Руси, Гетманщины и Запорожской Сечи. Определены предпосылки ликвидации украинской государственности и потери бюджетными отношениями национального колорита.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные отношения, доходы и расходы бюджета, финансовая система, Киевская Русь, Гетьманщина, Запорожская Сечь.

Koryagin M.V. There is an evolution of budgetary relations in the days of Kievan Russia, Get'manschini and Zaporozhia Sitch

The stages of development of the financial system of Ukraine are selected. The chart of organization of budgetary relations is analysed in times of Kievan Russia, Get'manschina and Zaporozhia Sitch. Certainly pre-conditions of liquidation of the Ukrainian state system and loss of national colour budgetary relations.

Keywords: budget, budgetary relations, profits and charges of budget, financial system, Kievan Russia, Get'manschina, Zaporozhia Sitch.

УДК 338

*Здобувач Л.О. Фурдичко – Інститут РД НАН України;
доц. Л.Є. Фурдичко – НУ "Львівська політехніка"*

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ОСВІТИ ТА ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ**

Соціальна політика – чи не найважливіший напрям державного регулювання економіки, органічна частина внутрішньої політики держави, яка спрямована на забезпечення добробуту, всебічного розвитку її громадян і суспільства загалом. Соціальна політика є багатомірною системою програм і заходів, спрямованих у соціальну сферу, яка охоплює різноманітні напрями суспільного буття, а її нормальне функціонування є гарантом злагоди, солідарності в суспільстві, яка створює умови для реалізації економічної і соціальної безпеки кожного члена суспільства.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні відносини, соціальний захист громадян, рівень соціального забезпечення, державна підтримка, фінансування галузі, напрями розвитку суспільства, сфера освіти, сфера охорони здоров'я.

Актуальність теми. Конституцією України, статтею 1, проголошено, що Україна є соціальною і правовою державою. Тому здійснення правильності формування та проведення соціальної політики є пріоритетним завданням державних органів влади в країні.

Соціальна політика держави спрямовується на добробут і всебічний розвиток кожного її громадянина. Тому, основною метою соціальної політики є створення умов для такого розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, надання особливого захисту тим верствам населення, які його потребують і всього населення країни.

У Конституції України соціально-гуманітарне спрямування мають 12 статей, але найважливішою є стаття 46 стосовно гарантії соціального захисту. Механізми реалізації соціального розвитку держави, покращення життя її громадян відображено в численних законах, прийнятих Верховною Радою України та затверджених Президентом України, у постановах і декретах Кабінету Міністрів України. Для подальшого функціонування цих законів і постанов необхідне лише їх організаційне впровадження, фінансове забезпечення та законопослушність громадян.

Постановка проблеми. Значення соціальної політики визначається її впливом на процеси відтворення робочої сили, на підвищення продуктивності праці, освітнього і кваліфікаційного рівня трудових ресурсів, на рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, на культурне і духовне життя суспільства. Соціальна політика, спрямована на покращення умов праці й побуту, розви-